

Доміно

Ернест Сетон-Томпсон

Життєпис чорно-бурого лиса

Частина перша. Дитинство

I. Рідна домівка

Сонце зайшло за Голдерські гори, і м'які сутінки, такі любі всьому живому, вже почали огортати навколишні горби та долини. Навзаході небо пишно палахкотіло, а у видолинах світло було таке слабке, що ледве давало тіні. Вздовж річки Шобан, на високому її березі, ріс невеликий сосняк, де заховувалася затишна галявинка. О тій чудовій весняній порі, коли навколо духмяніли запашні квіти, вона видавалася справжнісіньким райським куточком. І все ж найцікавіша ця галявина була тим, що тут оселилася родина лисиць.

Вхід до нори крився в гущавині. Але зараз, у надвечірній час, уся родина вийшла на галявину погратися й погуляти.

Посередині була мати. Вона сиділа зовсім непорушно, але пильно стежила за всім, що відбувається навколо. А її малі пухнасті м'ячки затіяли грайливу мотанину, нічим не турбуючись: адже для малят найвища сила — мати, а коли ця сила їм віддана, то й увесь світ видається сповненим приязні. Вони безпечно гуляли, вовтузились одне з одним, ганялися за мухами, жучками, відважно нюхали волохатих джмелів, щосили бігали, ловлячи кінчик материного хвоста, або віднімали одне в одного якийсь нікому не потрібний недогризок. Одне слово, гралися аби грати і були раді будь-якій причині, щоб знову почати веремію. За м'яча їм правило засохле качаче крило. Багато разів воно переходило від одного до другого. Аж ось його схопило найспритніше лисеня з чорною смугою впоперек писка і почало з ним кружляти, поки іншим не набридло за ним даремно ганятися. Тоді воно й собі кинуло крило, вчепилося за материн хвіст і так заходилося його крутити, що вона, не стерпівши, щосили сіпонула хвоста, аж мале полетіло шкереберть.

У розпалі цих веселощів на галявині майнула чиясь тінь, і мати й діти стенулися, та зараз же й заспокоїлись — це був батько. Він ніс для них їжу, тому всі миттю повернули в той бік очі й носи. Лис поклав додолу здобич — щойно задушену хохулю, і мати схопила її. Розказують, що лисиця ніколи не буде нести до своєї нори здобич, якщо там немає лисенят. І це правда. Лисиця кинула хохулю дітям, і вони накинулися на неї, як зграя вовків. Вони сіпали, тягли її, гарчали й люто витріщалися одне на одного, несамовито тріпаючи головою, щоб одірвати свою частку.

Мати з любов'ю дивилася на цю веселу метушню, не забуваючи озирати поглядом і навколишній ліс. Там могли ховатися страшні вороги: люди з рушницями, хлопці, собаки, орли чи сови,— всі вони залюбки полюють лисенят. Вона завжди на чатах, і пильнувати їй допомагає лис. Хоч він у родині грав другорядну роль (лисиця навіть не пускала його до нори, поки діти були сліпі), але все ж сумлінно постачав їм їжу і

завжди стояв на сторожі.

Веселий бенкет лисенят був порушений батьковим "юр-юр-юр-як" — сигналом про те, що наближається небезпека. Коли б лисенята були трохи більші, вони й самі б зрозуміли, що це означає. Але ж вони були ще дуже малі, і тому мати навчила їх, що робити: погрозливо повторила батьків сигнал і загнала їх до півтемної нори, де кожне спокійно доїло свою частку.

Серед ферм одної тільки Нової Англії водиться не менше тисячі пар лисиць. В кожній парі щороку народжуються діти, тому такі сцени, як ця, можуть відбуватися перед будь-якою лисячою норою кожного сонячного весняного або літнього дня. Отже, подібних сцен під самісіньким нашим носом буває не менше ста тисяч на рік, але лисиці такі потаємні, такі хитрі й обережні батьки, що хіба одній людині із ста тисяч пощастить спостерігати це відрadne видовище. Зате як чарує очі та серця такий вияв щирої любові й відданості у цих тварин!

У містечку Голдері таким щасливцем, одним із ста тисяч, виявився Абнер Джюкс — довготелесий, білявий, весь у ластовинні хлопчина, який, замість того щоб пасти корів, лазив по деревах і драв воронячі яйця.

Він дивився вниз на веселу гру лисенят з таким захватом, що можна було відразу сказати: з цього хлопця виросте справжній природолюбець. Він одразу ж помітив лисеня з чорною пасмугою на писку, неначе в масці доміно[1], і, всміхаючися, стежив за його потішними витівками. Хлопець не замишляв проти лисячої родини нічого лихого і навіть не збирався перебивати пустощі малечі, та все ж через нього настав їх кінець, і через нього малятам довелося зазнати сумної долі.

[1] Доміно — маскарadne вбрання у вигляді довгого плаща з каптуром.

Як і більшість хлопців, Абнер полював на лисиць тільки взимку. Він пишався своїм мисливським собакою, який незабаром стане "найкращий в усьому штаті". Правда, це був ще не собака, а всього лише щеня, але воно вже мало великі лапи, тонку талію й могутні груди. Голос у нього був дуже гучний і ляскучий, а вдача така люта й понура, що з нього й справді мав вирости презлючий собака. Абнер завжди причиняв його вдома, але зараз щеня вирвалося надвір і відразу ж кинулося шукати свого господаря. Саме воно, біжачи слідами Абнера, й стривожило батька лисенят.

Лисиця-мати, переконавшись, що всі семеро її найдорожчих малят зараз у безпеці, в норі, відразу ж кинулася назустріч ворогові. Вона навмисне побігла так, щоб собака натрапив на її слід, і справді незабаром почула металеве дзявкання, від якого навіть її мужнє серце закалатало дужче.

Та за себе вона зараз не думала. Їй треба було відвести вбік ненависного собаку. На безпечній віддалі від нори вона легко його позбулася, здвоївши свої сліди, й прибігла додому. Там все було гаразд. Тільки лисеня з чорним писком, що завжди її зустрічало біля входу, тепер принишло в найглухішому кутку нори, уткнувши носа в пісок.

Воно визирнуло було надвір і почуло жахливий, пронизливий гавкіт собаки. Лисеня так перелякалося, що по всьому його хребту аж до кінця пухнастого хвоста пробігли холодні дрижаки; воно щодуху кинулося в найдальший куток нори й лежало там,

скоцюрбившись, хоч небезпека вже давно минула.

Дотепер воно жило у світі любові; віднині в цей світ вдерся страх.

II. Нещастя

Багато хто з мисливців твердо переконаний: лисиця ніколи не залізе до курника, що найближчий до її нори. Вона не має ніякого бажання накликати на себе помсту найближчого сусіда, а тому воліє ходити по здобич на більш віддалені ферми. Може, цим і пояснювалось те, що курник Джюкса зовсім уникнув наскоків, тоді як Бентон щодня не дораховувався якоїсь курки. Старий Бентон взагалі не визначався терплячістю, але коли з його курника зникло більше чверті породистих курей, то він і зовсім розлютився й заявив: якщо сини його не можуть захистити курей, то він це зробить сам...

У неділю сини Бентона, Сай і Бад, проходячи вершиною горба, зачули гавкання Джюксового собаки, який гнався за лисицею. Собака цей був їм не дуже до вподоби, тому вони не схотіли втручатися в його справи. Але вони зупинилися, простежили за гонитвою, що відбувалася внизу, в долині, й побачили, як спритно лисиця обдурила собаку, коли їй набридло втікати. "Цікавий випадок,— подумали вони.— Буде що розказати людям біля пошти, коли б тільки там був хтось із Джюксів".

Але не встигли вони рушити далі, як лисиця показала знову, вже несучи в зубах білосніжну курку. Бентон дуже пишався своїми білими доркінгськими курми, і це ж одну з них вполювала зараз лисиця. Через півгодини хлопці стояли вже біля нори серед купи білого курячого пір'я. Хлопці спробували просунути в нору довгу палицю, але нора була кручена, тож лисенята, хоч і страшенно перелякані, все ж залишилися цілі й неушкоджені. Тим часом батько й мати гасали навколишнім лісом: вони нічим не могли їм допомогти.

Хоч нора й була на Джюксовій землі, діти Бентона вирішили прийти сюди наступного дня і викопати лисенят. Але в лисиці пробудився материнський інстинкт: її оселі загрожувала небезпека. Тому вона відразу стала рити іншу нору, а на світанку почала переносити туди свою родину.

Селянам відомо один дуже простий спосіб відбору: коли їм треба визначити, яке з новонароджених кошенят найкраще, вони користуються таким способом: виносять їх усіх у чисте поле. Кішка незабаром знаходить своїх дітей і починає переносити їх додому. І те кошеня, якого вона візьме першим, і є найкраще. Та й справді ж: найспритніше завжди вилізе на самий верх купи, на нього відразу ж зверне увагу мати і візьме його.

Отак було й тепер. У норі перше зустріло матір те лисеня, яке було найспритніше й найсильніше — Доміно, і його першого перенесла вона в безпечне нове сховище. За другим разом вона взяла найсильнішу його сестру, а за третім — невеликого, але міцного братика. А старий лис чатував на сусідніх горбах. Вже почало сіріти; мати саме переносила третього малого, як раптом батько подав сигнал небезпеки.

Хлопці Бентона прийшли з лопатою й мотикою, щоб розрити нору, і вже почали копати, але за три фути від входу наткнулися на величезний камінь. Що ж робити?

Раптом з каменярні в горах долинув гук вибуху, підказавши їм план дій. Один з хлопців сховався до каменярні й приніс динамітний патрон, якого заклали в тріщину. Через хвилину почувся страшенний вибух, і коли спала пилюка, то виявилось, що вибух не розкрив лігва, а, навпаки, засипав його камінням. Лисенята, звичайно, або задихнулися, або їх роздушило. Вибух перетворив житло у могилу, і хлопці пішли додому.

Коли б вони прийшли сюди вночі, то побачили б, як лисиці, і батько й мати, розгрибали лапами землю, як гризли зубами уламки граніту, щоб дістатися до своєї нори. Наступної ночі вони знову прийшли обоє, третьої ночі приходила вже одна тільки мати, а потім і вона залишила цю безнадійну справу.

III. Нова домівка

Нова домівка лисиць була за милю від попередньої і вже не на вершині горба, а біля річки Шобан, що саме тут витікає з міжгір'я на просторі луки. Тут, у виярку поміж скелями, де густо сплелось коріння осик та беріз, і була їхня нора. Перед входом до нори лежали дві брили граніту, бо лисиці вірять, що камінь — найкращий для них захист. Попередня нора була на схилі горба в сосняку, а ця — у виярку, що заріс осиками. Сосна весь час шумить, зітхає, осика — тремтить, трепече. А поруч, дзвінко виспівуючи, тече річка. І після того великого нещастя в родині лисиць шум сосен нагадував їм про минуле лихо, а річка й осики, здавалося, співали мирних пісень.

Біля самого входу до нори був густий чагарник, який спускався до тихої річки, що на її берегах розрісся оситняг. Цей зелений схил був місцем розваг трьох лисенят. Не раз і не двічі, а багато десятків разів можна було бачити, як батько-лис приносив їм здобич. Вся трава довкола була витоптана лапками лисенят, що безперервно тут бігали, граючись. Лисенята тепер швидко піростали, але найшвидше росло старше, в якого щодня темнішали і хутро, й маска на писку.

Батько й мати почали їх навчати, як ловити здобич. Мати вже майже не годувала їх молоком, вони їли те, що й дорослі, та ще їй повинні були самі знайти харч, який приносили їм батьки, залишаючи щоразу далі від нори. Почувши материн поклик, всі лисенята кидалися в ліс і починалася дуже серйозна гра під назвою "не знайдеш — будеш голодний". Як тільки вони ганяли туди й сюди по чагарнику, як петляли схилами горба, роздивляючись і обнюхуючи кожен ямочку! З якою радістю летіли вперед один з-перед одного, коли вітер підказував їм, куди бігти, і як чудово навчилися вони нарешті мчати щодуху по батькових та материних слідах просто до схованої їжі!

Отак і навчалися вони справжнього полювання. Батькам здавалося, що всіх лисенят вони годують однаково, але насправді тут, як і повсюди, можна було пересвідчитися в справедливості старого, як світ, правила: "хто має більше, той більше й одержує". Найстарше лисеня було найрозумніше, найсильніше, найспритніше. Воно завжди знаходило їжу перше і хапало найбільші і найкращі шматки. Росло воно швидше за інших, і різниця між ними щодня була все помітніша. Але воно відрізнялося від інших ще одним: його темно-сіре хутро дедалі чорніло. Коли в брата й сестри

почало рости руде й жовте хутро, властиве для їхньої породи, то в нього хутро щодня темніло, а на писку й лапах і зовсім стало чорне.

Був уже кінець липня. Старі лисиці не тільки невтомно діставали дітям їжу на сусідніх фермах, але й пильно оберігали їх від будь-якої небезпеки. Нерідко в їхній долині чути було голосне гавкання собаки, і завжди, почувши його, чорне лисеня тремтіло, але батько чи мати бігли назустріч ворогові і, легко його обдуривши, змушували повернутися додому без нічого. Обдурити собаку серед скель було їм так легко, що лисиці стали зневажати свого незграбного переслідувача і зробилися дуже самовпевнені. І от якось, коли всі троє лисенят галасливо бігали по галявині, шукаючи принесену батьком здобич, на них раптом кинувся плямистий собака. Від страшного рику лисенята кинулися врозтіч, але менший братик заворонився і потрапив у величезні собачі щелепи. Чудовисько-собака приніс це тендітне звірятко на ферму, поклав до ніг господаря і чекав, що той його за це похвалить. Але так і не діждався.

Біда ніколи не приходить одна. Наступного ранку лис-батько біг додому зі спійманою качкою, як раптом спереду почулося собаче гавкання. Він звернув з добре знайомої йому дороги й опинився на стежці, огороженій з обох боків високим плотом, через який він не міг переплигнути, не випустивши качки. Лис побіг стежкою, а собаки за ним. Тоді він шмигнув у перший же двір і — о горе! — натрапив ще на одного собаку: тут він і загинув.

Але його сім'я нічого про це не знала. Просто він не повернувся додому, не приніс здобичі. Мати і двоє лисенят в норі посеред осик трохи поголодували, а потім лисиця-мати відважно взяла на себе всі турботи. Щоправда, їй уже майже й нічого було турбуватись за дітей: у серпні вони вже разом з нею почали виходити на полювання і самі собі здобували їжу. У вересні дочка була вже така завбільшки як і мати, а брат у темному хутрі вдався набагато більший і сильніший за неї.

Стосунки між сестрою і братом, а також між матір'ю й сином тепер дуже змінилися, і обидві лисиці тепер почали уникати зустрічей з цим високим чорним лисом. Мати й дочка продовжували ще жити разом, але якийсь глибинний інстинкт уже порізнив їх навіки. Зустрічаючись випадково з високим чорним лисом, вони поводитися з ним по-дружньому, але всі троє намагалися зустрічатися якомога рідше. Отак швидкий Доміно, навчившись піклуватися сам про себе, покинув старий осиковий гайок і почав жити одинцем.

IV. Нове вбрання і нове життя

Тепер Доміно вступив у великий буремний світ, що так відрізнявся від рідної домівки під осиками. Тепер він почав жити самотійно і повинен був розраховувати тільки на власні сили, щоб прогодувати себе й уберегтися від ворога. Щоднини він ставав усе розумніший, обережніший та красивіший.

Невдовзі після того, як він залишив свою нору, йому довелося рятуватися від переслідування і тоді йому вперше довелося пересвідчитися, що розум деколи рятує краще за найшвидші ноги і що в нього у важку хвилину є відданий друг — друг, якого він бачив щодня й раніше, але з яким познайомився тільки тепер.

Якось за Доміно погналося двоє собак, і, рятуючись від них, він до крові зранив свої лапи на скелях. Було дуже жарко, сухо. Доміно що духу помчав уперед, аби охолодити свої розгорячені, стомлені, скривавлені ноги в річці. Спустившись до води, він подався по мілкому проти течії, тішачися прохолодою. Так він пройшов з чверть милі, коли почув валування собак, що бігли по його сліду до річки. Молодий лис стрибнув на острівце і, сховавшись в кущах, спостерігав, як собаки згубили на березі слід, як вони бігали туди й сюди, намагаючись знову його знайти, і нарешті, нічого не виявивши, зовсім спантеличені попленталися додому.

Може, лис ясно і не розумів, що вода сховала його сліди, але в нього виробилося тверде переконання, що річка — таке місце, де можна втекти від небезпеки. Пізніше цей висновок не раз підтвердився досвідом. А на тім боці річки, нижче по течії, була піщана обмілина, де теж не залишалося жодних слідів і де можна було спекатися від переслідувача. Коли настала зима і річка вкрилася тонким шаром блискучої криги, Доміно помітив, що ця крига чудово витримує його і ламається під важким собакою. Але справжньою знахідкою для нього виявилася скеляста круча над річкою. Під урвищем вилася стежечка, спочатку досить широка, а потім така вузька, що нею ще міг пройти лис, але ніяк не мисливський собака. Ця стежечка огинала вершину, а далі полого піднімалася на скелю і вела до лісу, куди іншою дорогою було не менше двох миль.

Нарешті Доміно взяв, що коли лови виявилися невдалі, то біля річки завжди можна знайти щось їстівне. Чи то була викинута на берег риба, чи дохла пташка, чи хоча б жаба, а все ж чимсь можна було перебити голод. І він думав: "Яке чудове місце річка! Тут завжди можна чимсь поживитися". Так річка стала йому другом.

Он як помудрішав наш лис! І зовні він теж став зовсім інший, хоч ця зміна вдсятеро збільшила небезпеку для його життя. Бо його хутро щодня ставало все темніше, все густіше, аж поки почорніли всі руді й сірі волосинки. І кожний, хто розуміється на хутрових звірах, сказав би: "А з нього, певно, вийде неабиякий красень. Це молоде лисеня стане справжнім чорно-бурим лисом".

Роздобути хутро чорно-бурої лисиці — найбільше щастя, про яке тільки може мріяти будь-який мисливець. Але цього скарбу пильнують хитрість звірка і його швидкі ноги — тому вполювати чорно-буру шкірку може хіба що тільки щасливець. Ці шкірки не всі однакові, вони так само розрізняються, як і діаманти, по величині і якості, і мисливці розрізняють їх дуже точно.

Чорно-бура лисиця тільки взимку дуже відрізняється від звичайної. Чорно-буре лисеня, поки воно не змінило свого дитячого хутра, може легко видатися за звичайне. Лише з наближенням зими можна помітити красу, притаманну шляхетній породі. І ось тепер, коли минула осінь і в Голдері настали морозяні ночі, зимове хутро Доміно щодня ставало все густіше й довше, хвіст з білим кінцем все пухнастіший, а чорна смужка впоперек морди — все чорніша і скидалася на маску посеред сріблястого волосся. Голова й шия теж стали блискучо-чорні. Нарешті, немов зірки вночі на темному небі, з'явилися блискучі білі кінці волосин на фоні чорного, як смола, хутра. Той, хто бачив

чорненьке лисеня в липні, ніколи б не пізнав його тепер, у листопаді, у всій пишноті чудового зимового вбрання: Доміно перетворився на прекрасного чорно-бурого лиса.

V. Красень і потвора

Незабаром усім стало відомо, що в Голдері з'явився чорно-бурий лис. Люди вже не раз бачили цього красеня, це диво серед хутрових звірів, і дехто навіть гадав, що Джюксова сучка, чорна Гекла, не раз уже ганялася за ним по п'ятах. Так принаймні розповідав сам Джюкс, хоч сусіди й підсміювалися з таких чуток, запевняючи, що чорно-бурий лис просто хотів познущатися з дурного собаки, змушуючи його бігти за ним щодуху, щоб потім спекатися від нього з допомогою одного з своїх незчисленних викрутів.

Гекла мала надзвичайний голос: гучний, дзвінкий і такий сильний, що тихої ночі його можна було чути за кілька миль. Це гавкання скидалося на мимовільне, бо сучка безперервно гавкала при кожному стрибку, навіть коли поверталася додому по власних слідах. Джюксові хлопці вважали, що Гекла — чудовий, зразковий мисливський собака, а сусіди твердили, що це всього лише якийсь покруч лисячої пастки й парової сирени, та до того ще й понура та дика потвора. Безсторонні люди дотримувалися думки, що Гекла — здорове, швидке, злюче щеня, в якого дійсно особливий незабутній голос. Я вперше почув, як гавкає Гекла, коли її замкнули в повітці, і цей ляскучий, страшний, металевий голос вчувався мені після цього кілька днів.

І ось якось восени, вже при заході сонця, коли я гуляв у лісі біля підніжжя Голдерських горбів, до мене долинув здалека той самий металевий гавкіт. Я відразу впізнав його і здогадався, що Гекла за кимсь женеться. Скоро мені стало все зрозуміло. Я почув, як стиха зашелестіло листя, і через кілька секунд побачив чудового звірка — чорного, наче вугілля, лиса. Він на хвилюку зупинився і, ставши передніми лапами на дерево, що лежало долі, оглянувся. Лис був за п'ятдесят ярдів від мене, і я здогадався, що треба зробити: приклавши до губів руку, потяг у себе повітря й голосно цмокнув. Лис відразу ж повернувся і швидко поповз у мій бік. Ось уже між нами не більше двадцяти ярдів. Він став у зграбну позу, підвів голову, злегка підніс угору передню лапу, намагаючись дізнатися, звідки почувся любий йому голос щура або кролика. Яке ж було на ньому чудове хутро! Стояла ще рання осінь, а на тлі чорного, блискучого хутра уже виразно виділялися білі, наче сніг, груди і світлий кінчик хвоста. Жовті очі його горіли, наче вогники, а сріблясте волосся оточувало, наче сяйво, його голову й шию. Здавалося, я ніколи в житті ще не бачив такого дива. Нарешті я здогадався, що це, мабуть, і є отой голдерський чорно-бурий лис. Ми обоє стояли непорушно. Як це часто буває, він не міг зрозуміти, що перед ним людина. Але металеве гавкання було все ближче, тож лис збирався побігти далі. Я цмокнув ще раз, і знову дістав щасливу нагоду спостерігати зграбну позу настороженого звірка. Але ось я зробив необережний рух, і лиса наче вітром здуло.

За десять хвилин з'явилася інша тварина. Гавкаючи через кожні кілька футів, ламаючи все, що не гнулося, з налитими кров'ю очима, ні на що не дивлячись, важка, незграбна, бігла за лисом Гекла, відома всім Гекла, яка хотіла наздогнати

найшвидшого на всі Голдерські горби звірка.

Аж страшно було дивитися, як ця потвора, пирхаючи, обнюхувала землю і бігла точнісінько по сліду, ні разу не звернувши з нього. З її лютих очей легко можна було догадатися, що станеться, коли вона дожене лиса. Я запищав кроликом, але Гекла не звернула на це ніякісінької уваги: вона тільки й думала, що про слід. Я сам полюю на лисиць і люблю таке полювання, але того дня це прекрасне створіння, за яким гнався безжалісний Цербер, нагадувало мені чудову співучу пташку, яку душить змія. Я забув давню дружбу людини з собакою і всією душею симпатизував чорно-бурому лису.

VI. Життя Доміно взимку

Настала зима, і сільські хлопчакі почали своє безладне полювання на лисиць. Пустивши вперед двох-трьох собак, вони йдуть звичайно за ними зі своїми рушницями. Якось на слід Доміно напала група кінних мисливців із цілою зграєю собак, але Доміно сховався у скелях біля річки. І після кожної успішної втечі він ставав дедалі сильніший, розумніший, дедалі краще міг збивати з пантелику переслідувачів. Він навчився, крім усього іншого, ще й витримки. Страшне гавкання собаки-здоровила лякало його й тепер, але Доміно навчився бороти свій страх і ставав дедалі відважніший та мужніший.

Тепер він жив так, як живуть усі лиси-одинаки. У нього не було нори,— лисиці рідко живуть взимку в норах,— і він лягав спати на відкритих місцях; від холоду його захищали густе хутро та пухнастий хвіст, а від будь-якої небезпеки чудові нюх і слух.

Спав він майже завжди тільки вдень, на осонні. Це вже такий неписаний закон у лисиць: "Вночі полювати, а вдень—спати". Коли починало смеркати, Доміно інстинктивно вирушав у мандри на пошуки харчу, так само як це робили і всі його предки.

Дехто помилково думає, що дикі тварини можуть бачити і в темряві. Ні, світло потрібне їм теж, хоч і значно менше, ніж людині. Щоправда, тварини краще, ніж людина, можуть пересуватися в темряві помацки. Вони не люблять яскравого світла, що буває опівдні, а полюбляють ранкові та вечірні сутінки. При місяці або в зоряну зимову ніч, коли блищить сніг, полювати найзручніше. Отже, й Доміно, тільки-но сіло сонце за обрій, вийшов на щоденний промисел. Він біг підтюпцем навпроти вітру, звертав убік, щоб дослідити кожний більш-менш примітний чагарник чи зарослий осокою вибалок, заглядав повсюди, де йому вдавалося колись щось піймати, і підбігав до кожного стовпа, каменя або рогу огорожі понюхати, чи не була там недавно якась лисиця. Бо лисиці, як і собаки та вовки, мають звичку залишати сліди біля кожного каменя чи стовпа. Потім він гасав по вершинах горбів, оглядаючи їх з усіх боків, і принюхувався, чи не почує запаху дичини. Якщо чути було яке-небудь шарудіння — він зупинявся і стояв нерухомо, аж поки переконувався, що небезпеки немає, або підкрадався, немов кішка, ближче — поглянути, що там діється. Деколи він видирався на яке-небудь похилене дерево, щоб оглянути місцевість, а якщо такого дерева не було, то підскакував угору, щоб далі побачити. Під час цих нічних походів він не обходив і фермерських садиб, які охороняли собаки. Цікаво, що, де з'являться нові ферми, там

стає більше лисиць,— кожна ферма має одного або й двох постійних утриманців лисячого поріддя.

Отож Доміно, незважаючи на собак, біг від одної ферми до іншої. Коли треба було пересвідчитись, що там робиться, він зупинявся і гавкав — якщо собака вибігав, лис кидався навтіки, а коли ніхто не відзивався, він робив висновок, що собака зачинений, прокрадався у двір і шастав по всіх усядах. Звичайно, він завжди волів би зловити вгодовану курку, яка зразу німіла, щойно він хапав її за горлянку. Але часом йому доводилося задовольнятися усякою всячиною — шматком хліба, викиненого курам, чи навіть дохлим щуром з капкана. Не гордував він і недоїдками з свинячого корита.

Майже щоночі він знаходив щось їстівне; а коли є змога хоч п'ять разів на тиждень наїстися, то цього цілком вистачить, щоб не схуднути й пережити зиму.

VII. Доміно знаходить собі подругу

Жодна дика тварина не блукає по всіх усядах, скрізь де попало. Кожна має окрему ділянку, ловецьке угіддя, яке вважає своєю власністю. За це угіддя вона ладна битися з будь-яким зайдою, що належить до її породи. Спостереження показують, що ловецьке угіддя лисиці звичайно тягнеться на три-чотири милі від нори. Може бути, що ділянка однієї лисиці частково співпадає з ділянками інших. Але вона зникає до таких сусідів. Вивчивши їхню зовнішність і запах їхніх слідів, лисиця не звертає на них уваги. Зовсім інша річ, коли вдирається якийсь чужинець. Тоді починає діяти правило: "Бийся й перемагай або здайся й утікай".

Коли "Сніговий місяць" доходив кінця, Доміно, у розквіті сил, убраний у чудове хутро, відчув себе дуже самотнім. Часом це незрозуміле бажання знайти собі товариша змушувало його подовгу сидіти на горбі коло якоїсь ферми і слухати гавкання собак або, якщо не було небезпеки, навіть навмисне потрапляти їм на очі, щоб вони за ним ганялися. Деколи ж він сідав на вершині освітленого місяцем горба і протяжно вив. Вчені називають це виття лисячим гавканням, а мисливці тужним плачем:

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу...

Отак він сидів, виючи, однієї ночі "Голодного місяця" і зовсім не сподівався, що до нього хтось відкликнеться. Що більше Доміно вив, то дужче відчував свою самотність.

"Голодний місяць" — це по-нашому лютий. Зима стала не така вже сувора, повіяв м'який вологий південно-східний вітер, а з ним з'явилося якесь дивне відчуття весни.

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,

Яп, яп, яп, яп, юррр-йоу,—

завів знову Доміно і, уважно подивившись навколо, помітив якусь тінь, що майнула засніженим полем. Поки він, нашорошивши вуха, слідкував за нею, інша тінь, але вже ближче, пронеслася по снігу, і Доміно відразу ж кинувся за нею.

Людина пізнає своїх сусідів тільки із зовнішності і легко помиляється, коли вони хоч трохи її змінять. Лисиця перевищує людину в цьому відношенні: вона знає сусідів ще й по запаху їхніх слідів та тіла, а запах майже не змінюється. За якусь мить Доміно уже нюхав слід другої тіні і його ніс відразу підказав йому, що це слід рудого лиса, який

живе на Шобані. Він віддавна полював у цьому районі, тому Доміно спокійно побіг далі. Але від сліду другої тині його кров так і закипіла від обурення: цей слід залишив чужак, що забрів на його територію. Доміно помчав щодуху. Але що далі він біг, принюючись до сліду, то меншав його гнів: інше почуття опановувало його. А ніс, цей чудовий неперевершений проводир, нашіптував: "Поспішай... Це ж та, за ким ти сумував: це лисиця".

Щодуху понісся він уперед і знову натрапив на слід рудого, який біг по першому сліду. Недавно Доміно зовсім спокійно обнюхував його слід, тепер же він запалився невимовним гнівом на свого суперника, аж волосся від вух до хвоста наїжачилося.

Пробігши три-чотири галявинки, Доміно догнав обох лисиць. Те, що він тепер побачив, не було схоже ні на переслідування, ні на бійку і не зрозуміло було — гніваються вони одне на одного чи ні. Чужа лисиця, невелика руда самочка з елегантною білою манишкою, відбігала трохи вперед. Рудий відразу ж доганяв її, і тоді вона поверталася до нього і вищиряла зуби. Він відскакував, але не кусався. Так вони й бігли зигзагами, і Доміно, побачивши їх, відчув, що його охопила ціла буря гніву й жадання. Йому чомусь здавалося, що в нього більше прав на Білянку, і він здивувався, коли вона сахнулася від нього ще дужче, ніж від його суперника. Він оглянувся і грізно загарчав на Рудого.. Той підняв догори хвоста, випростався і вищирив свої зубиська.

Кілька секунд вони стояли так один навпроти одного. Білянка тим часом хотіла втекти. Суперники швидко побігли за нею вслід, загрожуючи один одному. Першим догнав її Доміно. Вона зупинилась і огризнулась, але не дуже сердито. З другого боку підбіг Рудий і побачив, що йому погрожують і Доміно, й Білянка. Суперники кинулися в бійку. Доміно звалив Рудого, але не кусав його. Білянка знову хотіла тікати, і вони побігли за нею, не перестаючи гарчати один на одного.

Але хоробрість і врода Доміно вже покорили серце Білянки. Перебігаючи через поле, вона потроху наближалася до нього. І коли всі троє зупинилися, то виявилось, що тепер уже вони вдвох стоять проти Рудого. Доміно випростався, підняв хвоста, загарчав, показавши свої блискучі зуби, і з рішучим виглядом подався до свого суперника. Той зрозумів, що для нього все пропало, повернувся і понуро побіг геть.

Частина друга. Удвох

VIII. Весна

І ось нарешті на Голдер завітала весела весна. Схили горбів потемніли, річки зашуміли, в повітрі тільки й чути лопотіння крил, щебетання пташок, а в ставках без кінця кумкають жаби.

В лісі, ще безлистому, проглядає крізь сніг грушанка і, випроставши свої лискучі листочки, немов каже:

"Ось чого я чекала, аж ось коли будуть у пригоді мої червоні ягоди".

Куріпки, білки і бабаки ласують цим частуванням "Воронячого місяця", і кожний, хто любить диких тварин, мимоволі замислюється, як мудро чинить мати-природа, що в цю голодну пору можна знайти таку смачну їжу. В лісі й на озері паруються тварини й птахи, а отже незабаром з'являться й новонароджені малята. І гомін весни відлунював

також у серцях Білянки та Доміно.

З прадавніх часів тварини відшукували найліпшу форму сім'ї. І найкращою виявилася моногамія. Вона стала законом для вищих тварин. Минає пора кохання— але залишаються інші зв'язки. Так і Доміно та Білянка зробилися не лише подружжям, але й друзями на все життя. Бо так заведено у всіх лисиць.

Щойно по схилах задзюрчали перші струмочки, як ця пара почала шукати місце для нори. Де тільки вони не бігали, де не шукали. Вірніше, шукала сама Білянка, а Доміно слухняно плентався за нею. Так вони обнишпорили піщану рівнину на схід від Голдерських горбів. Але там повсюди були невеликі позначки, що їх залишили інші лисиці, а це їхньою мовою означало: "Чужинцям тут не місце". Потім вони облазили усі балки Голдера. Але там ще не розтанув сніг. Вони повернулися знову до річки і натрапили на осиковий гай — той самий гай, де минуло дитинство Доміно. Тут, здається, пошуки Білянки і закінчилися: вона знайшла те, чого так довго шукала.

Обнюхавши землю в багатьох місцях, вона почала рити землю посеред ліщини. Земля тут була вкрита товстим шаром снігу і торішнього листя, тому не замерзла, а інакше лисиця не змогла б вирити нори. Але якесь незрозуміле для нас відчуття підказало їй рити саме тут. А Доміно, вибравшись на горб, тим часом стояв на варті. За годину лисиця вилізла з ями і її змінив Доміно.

Так вони й рили кілька днів наперемінок, аж поки нора була готова. Це був довгий тунель, який спочатку спускався вниз, потім ішов угору до розширення, від якого відходив убік інший тунель довжиною в кілька ярдів. Перший же тунель знову повертав угору і закінчувався поки що під замерзлим шаром землі.

Лисиця щодня шкребла замерзлу землю, яка щодалі то все більш розтавала. Нарешті було прорито акуратний, круглий вхід. Лисиці замаскували його кущиком торішньої трави, а попередній вхід зарили. Біля нового входу не було виритої землі, і ніхто б його не помітив, навіть стоячи поруч. А трава, яка щодня все підростала, закривала його ще дужче.

Їжі тепер було вдосталь і одного разу, спіймавши необережного бабака, що вийшов поблукати вночі, Білянка зарила його в сухому піску бокової кімнати.

Тепер і лис, і лисиця старалися, щоб їх якомога рідше бачили поблизу нори. Вертаючися додому, Білянка раз по раз брехала річищем струмочка, щоб не залишати помітних слідів. Доміно часто прилягав за зваленим деревом у траві, поки якийсь хлопчак проходив мимо, і гадки не маючи, що лис так близько. Чорно-бурий лис з кожним днем все більше боявся таких зустрічей.

І все ж однієї зустрічі він не уник. Він помітив, що просто на нього йде невелика дівчинка з корзинкою в руці. Він не те щоб дуже злякався, просто відчув неспокій, та й то невеликий, бо подумав: "Вона мені не зробить зла". Встав і, не поспішаючи, попростував до дівчинки-школярки, яка збирала грушівку. Дівчинка теж його не злякалася, їй заманулося погладити його лискуче хутро. І йому хотілося, щоб вона його погладила. Але тут де не взявся маленький собака, що біг за дівчинкою; він розгавкався на весь ліс, і Доміно мусив тікати. Дівчинка принесла додому ягоди і

розповіла про лискучого лиса, що так ласкаво дивився на неї, але ніхто, крім малих та старих, їй не повірив.

Х. Подія

Коли за "Воронячим місяцем" настав "Трав'яний", повітря лісів та полів сповнилося чеканням нового життя. Білянка різко змінилася: вона уникала Доміно, неначе свого ворога. Коли він хотів залізти в нору, вона дико гарчала і прогонила його. Він не розумів чому, але слухався, цілими днями не заходив до нори. Під час його відсутності й сталася знаменна подія.

Хто змушує матір-людину любити, пестити, годувати своє немовля? Хто навчає її так дбайливо, так розумно його доглядати, тримати в теплі, оберігати ціною свого життя його спокій? Хто її вчитель? Нема й не було в неї вчителів, крім власного інстинкту: мати-дикунка робить це все не гірше найученішої європейки. Отакий самісінький інстинкт материнства проявився і в Білянки. В неї народилося п'ятеро лисенят, крихітних, безформних, "огидних", як сказали б про них люди, але для неї це були найкращі, найчудовіші створіння в усьому світі. З цієї хвилини вона вся належала тільки їм, їх пестила, охороняла, тремтіла над кожним з них.

Тільки через кілька годин зважилася вона залишити їх самих і то лише для того, щоб вгамувати спрагу прохолодною водою з близького струмочка. Там на березі на неї вже чекав Доміно. Білянка тільки вухами схитнула, але не зронила ні звука, цілком його ігноруючи. Він ліг на торішньому листі, а вона повернулася до нори. В той день їй не хотілося їсти. Наступного дня вона відчула голод, але й не подумала виходити з нори. Навіщо, справді, виходити? Всі лисиці-матері завжди роблять запас їжі в норі, роблять це інстинктивно, ні про що не думаючи. Для цього й Білянка загребла у пісок бабака. І дуже добре зробила.

Через два дні, коли скінчився запас, вона вийшла з нори і недалеко від входу знайшла купку недавно задушених мишей. Може, лис приготував їх для дітей, а не для матері. І справді, вони принесли користь дітям, хоч і з'їла їх мати. З цього часу Білянка щодня знаходила якусь їжу біля нори або сховану десь недалеко в траві.

Дев'ять днів лисенята лишалися сліпі, потім їхні очі розплющились. Тепер вони вже не так пищали, і мати могла виходити з нори спокійніше. Доміно помітив, що зараз вона вже не так проганяє його, як раніше, а ще через кілька днів він і зовсім приєднався до всієї родини.

Це був початок нових для нього обов'язків. Він усім серцем полюбив своїх дітей, і не менш від матері піклувався за них. Мабуть, ніколи ще не було таких щасливих лисенят, як ці на Шобані, що в них матір'ю була Білянка, а батьком чорно-бурий Доміно. Коли їм було близько місяця, то ці маленькі незграби вперше спробували виповзти надвір. Рухалися вони дуже помалу і незграбно: в них не було ні спритності, ні краси, але була чарівність безпорадних малят. І кожний, спостерігаючи їх, відразу б помітив почуття, які безпорадність лисенят викликала у батьків: їм, як і будь-яким іншим батькам, хотілося весь час пестити, голубити цих пухнастих крихіток, і вони завжди були готові захищати своїх діточок від будь-якого, навіть найстрашнішого ворога.

Від того часу все частіше почали повторятися сцени, які відбувалися в дитинстві перед домівкою самого Доміно. Лисенята з кожним днем міцніли й ставали дедалі більше схожі на батьків.

Щасливі настали дні на Шобані, коли і небо було спокійне, і вітер лагідний, коли життя таке приємне, що всіх хочеться любити. Доміно спокійно розкошував з своєю родиною. Але ми тільки тоді узнаємо, як високо нам пощастило піднятися, коли подивимося униз і побачимо, як низько можемо впасти. Так ведеться у світі, що серед радощів трапляються і прикрості, і щасливий лише той, хто зможе їх обминути.

Х. Давній ворог

Якось Доміно повертався додому із здобиччю. Назустріч йому з нори висунулись п'ять чорних носиків і десять маленьких блискучих оченят утупилися в нього чи, може, в те, що він ніс. Раптом десь недалеко почулося собаче гавкання, і Доміно стривожено вискочив на пеньок, щоб краще дослухатися. Атож, це був знайомий страшний голос давнього ворога. Його нізащо не можна підпустити до нори, і, притлумивши страх, Доміно хоробро кинувся назустріч собаці, а мати тим часом загнала маленьких.

Гекла відразу ж погналася за Доміно, але тепер вона була в розквіті сил, і тікати лисові стало важче. На мить Гекла зупинилась, почувши слід Білянки, але Доміно відважно виглянув із-за кушів, задирливо гавкнув, і вона знову кинулася за ним. Обоє були молоді та сильні і з годину бігали на повну силу. Доміно це нарешті обридло, і він вирішив обдурити собаку, як то робив раніше. Але тепер це було не так легко: Гекла багато чому навчилася і стала добрим гончаком. Ні перша, ні друга спроба не вдалася. Тоді Доміно пригадав вузький карниз вздовж скелястої кручі там, де Шобан витікає з-поміж гір і помчав туди, а за ним і його невблаганний ворог.

Невідомо, чи це була випадковість, чи хитрий задум Доміно, але обоє мчали просто до кручі. Уже розкішне

чорне хутро Доміно завидніло на березі. Він сповільнив свій біг. Здавалося, ще трохи — і Гекла наздожене його. І справді, віддаль між ними зменшилася. Ось вони добігли до широкої стежки. Доміно побіг. Ще повільніше, і Гекла уже зовсім наступала йому на п'яти. А стежка все вужчала. Собака ж був певний, що ще стрибок — і втомлений лис буде у нього в зубах... Але нараз хитрюга-лис помчав як стріла по вузькому карнизу вздовж скелі. А Гекла, кремезна, широкогруда, кинувшись за ним, вдарилась боком об скелю, беркицьнула на каміння і — полетіла вниз, усе вниз, аж у крижану воду річки. Лис же спокійно дивився, як падав і ранився до крові його ворог-собака.

В цьому вузькому місці Шобан навіть улітку тече дуже швидко, навесні ж перетворюється на ревучий вир. Найсильніший собака не наважився б стрибнути в це пекло, і нещасна зранена Гекла докладала всіх сил, аби не загинути. Миль зо дві несло її з ревом за водою, шпурляючи на гостре каміння, перевертаючи на всі боки, аж поки не викинуло на піщану обмілину. Тільки на другий день доповзла вона додому і вже ні навесні, ні влітку не могла ходити на полювання. А п'ятеро носиків, десятеро оченят на пухнастих невинних мордочках щодня визирали з своєї нори, відчуваючися в безпеці

під захистом всемогутнього батька, і їхня рідна долина в осиковому гаю стала долиною миру.

XI. Лань

Літо було в повному розквіті і "Трояндовий місяць" буяв у всій своїй красі. Лисенята росли надзвичайно швидко. Двоє з них уже мали темно-свинцеве хутро, яке свідчило за їхнє шляхетне походження і було запорукою майбутньої сили. Білянка і Доміно намагалися тепер приносити додому живу дичину, щоб лисенята могли самі вполювати її та задушити.

Щодень малюки переживали все нові пригоди, які давали їм нагоду проявити в них свою спритність та нюх. Кожне полювання навчало лисенят чогось нового, і вони ставали все зграбніші. Заради них Доміно часто йшов на такі ризиковані справи, які для іншого лиса скінчилися б дуже погано, а він тільки ставав усе сильніший, спритніший та хитріший. Якось, шукаючи в зарослях папороті бабаків, Доміно раптом почув дивний запах, а потім побачив, що в траві лежить досить велика тварина, рудувата і вся в білих плямах. "В лісі немає друзів",— подумав насторожений лис і інстинктивно завмер на місці, щомиті готовий втікати, коли б ця дивна істота кинулась на нього. Але плямиста тварина лежала, поклавши голову на землю, наче нежива, і тільки дивилася на нього великими, круглими, зляканими очима.

Лані — а це було ланеня — дуже рідко зустрічаються на Шобані, то й не дивно, що Доміно ніколи їх ще не бачив і тепер не знав, як йому повестися. Було ясно, що ланеня дужче боїться лиса, аніж лис його. Коли переляк минув, цікавість перемогла, і Доміно наблизився до малого, яке не рухалося і, здавалося, навіть не дихало. Лис ступив ще крок і був тепер за один стрибок від завмерлої тварини. Коли він підійшов упритул і став над цим дивним створінням, воно раптом скочило на свої тонкі довгі ніжки і, застрибавши, жалісно замекало. Доміно високо підскочив і з цікавості подався слідом за ним.

Раптом недалеко почувся тупіт, і за мить прибігла мати-лань. Шерсть на її спині здрибилася, очі горіли злущим зеленим вогнем, і Доміно відразу зрозумів, що потрапив у біду. Він кинувся щодуху геть, але лань, пирхаючи, погналася за ним, вистукуючи по землі гострими ратицями. Вона була вдсятеро більша за нього і летіла наче вітер. Догнала його й брикнула передньою ногою,— але йому, на щастя, вдалося уникнути цього удару. Вона знову й знову била його ногою, а Доміно весь час спритно відскакував убік. Розлючена лань переслідувала його й далі, хоч її мале й залишилося ціле й неушкоджене. Вона, певно, вирішила забити ворога, який, на її гадку, хотів заподіяти шкоду її дитині.

Вона переслідувала лиса й далі ще з більшою лютістю. Кущі заважали лису втікати, а для важкої лані це була не перешкода. Якби не ці прокляті кущі, таке переслідування, може, потішило б лиса. А так було зрозуміло, що, вивернувшись з-під її копит сто разів, він може не вивернутися на сто перший, і йому буде кінець. Тому лис вирішив будь-що вибратися на безпечніше місце, і, вибігши з кущів, припустив щодуху через поле до лісу. На узліссі лань мало його не догнала. Він ледве вивернувся від удару передньою

ратицею — цей удар дістався товстому дереву.

А серед дерев Доміно міг уже посміятися з розлюченої лані та її дурного ланеняти. Все ж це було для нього пересторогою, і він добре затамив, що чужий — завжди ворог.

XII. Чари

Дехто ставить капкани, щоб ловити хутрового звіра, інші — щоб знищувати шкідливих звірів, а деякі ставлять капкани круглісінський рік, самі не знаючи навіщо. Отак чинили й Бертонові хлопці. Вони погано розумілися на цій справі й завжди допускалися однієї і тієї ж помилки: прив'язували принаду не з того кінця. І ця й інші помилки призводили до того, що кожна лисиця, в якій була хоч крихітка розуму, просто зневажала їхні капкани. Бо й справді біля них завжди були три ознаки, що насторожували лисиць: запах заліза, запах людських рук і запах людських ніг. Запах ніг, може, скоро й зник би, якби хлопці самі його не поновлювали. Запах заліза був постійний і збільшувався після кожного дощу.

Доміно знав усі капкани на своїй території, він міг знайти їх і вдень і вночі куди швидше за їхніх господарів. Проходячи мимо них, він завертав до них, розглядав їх уважно, а потім робив те, що не гірше за людські слова висловлює зневагу до такої нікчемної дурнички. Навіть дурні бабаки та довговухі кролики насміхалися з бентонівських капканів. Доміно ж, подивившись на них, ніколи не забував залишити на найближчому камені або пенькові свій слід.

Саме в цей час Бад Бентон дізнався про новий спосіб ловити капканами. Один старий мисливець з півночі дав йому чарівну суміш з бобрової струмини, анісового сім'я, родія та інших пахучих речовин. Над цією сумішшю треба було ще поворожити і опівночі, дотримуючись певного ритуалу, побризкати нею капкан. Він запевняв, що кількох крапель цього чарівного зілля досить, щоб заманити всіх лисиць, приспати в них обережність і переловити їх будь-якою пасткою.

І от, взявши пляшечку з чарами, юний Бентон вирушив до своїх капканів, щоб усіх їх покропити. Є запах, що людина його майже й не помічає — для неї він немов тихий ледь чутний голос, а для лисиці цей запах — наче цілий оркестр, бо в неї сильний нюх. Запах, неприємний для людини, лисиці може здатися фіміамом, кращим за найпахучіші троянди. Краплини цієї суміші, що потрапили на одягу Бентона, так смерділи, що навіть коні пирхали в конюшні, а батько за обідом Загадував йому сідати аж на кінець столу. Для тонкого нюху Доміно цей запах, що його доносив вітер, був такий виразний, наче хмара диму від величезного багаття. І він міг так само легко визначити, звідки він доноситься, як і взнати місце сурмача по звуку сурми або водоспаду — по його гуркоту. Цей запах Доміно чув скрізь, але він не викликав у нього ніякої огиди, а навпаки, був йому приємний, притягав його до себе, наче вогник людину, що заблукала глухої ночі, або як чарівна музика могла б заманити якогось мрійника до лісу. Вийшовши ввечері на полювання, Доміно відразу ж задрав догори свого носа і щодуху помчав туди, звідки долинав цей запах.

Пробігши з милю, Доміно потрапив до одного давно відомого йому місця, де завжди тхнуло людськими слідами, пахло залізом і тільки коли-не-коли, немов задля

пристойності, чувся запах курячої голови, по-дурному прив'язаної до пастки. Це місце завжди викликало в Доміно саму огиду, але що з ним сталося зараз! Немов сонце, що навзаході перетворює грязюку в прекрасне видовище або сірі хмари у чудові пурпурні та золоті гори, так і ця нова чарівна сила, що ще здалеку проникла через ніздрі лиса аж до самісінької його душі, позбавила його самовладання. Отож, витягнувши вперед свого чорного носа, Доміно повільно пішов на запах, який діяв немов наркоз. У вухах аж гуло, тіло солодко затремтіло. Лис наче відчув приємний спочинок після втоми, або приємне тепло в холоднечу, або скуштував голодний свіжого, ще паруючого м'яса, чи щось таке, чого не відчував раніше. І він, важко дихаючи, напівзаплющившись, з тремтливими ніздрями повільно рушив до цього чарівного запаху, простісінько до схованої пастки. Він знав, що вона там, він її відразу ж помітив, але так був одурманений дивним запахом, що й не подумав про небезпеку. Йому так хотілося доторкнутися до цього місця, натішитися цими чудовими пахощами. Доміно схилив голову набік і почав тертися своєю прекрасною потилицею об забруднену землю, потім упав на спину й почав качатися, забруднюючи своє чудове хутро пилюкою, що тхнула падлом. Він почував себе, наче в раю, як раптом — клац! — і безжальні залізні щелепи схопили його за спину, впиваючись у його рідкісне сріблясто-чорне хутро. Доміно опам'ятався, і чари ніби вітром здмухнуло: в ньому прокинувся інстинкт переслідуваного звіра. Він скочив на ноги, випростав свою гнучку спину. Залізні скоби пастки, заплутавшись у шерсті, сковзнули по ній — Доміно був вільний. Якби в капкан потрапила не широка спина, а нога — він би загинув. А тепер він уже летів звідси як вітер, широко роздуваючи свої ніздрі.

Зустрічаються дурні лиси, яких цей підступний запах може не раз одурманити й примусити гратися зі смертю. Але Доміно з першого разу зрозумів, що в ньому таїться.

І коли йому доводилось чути принадний запах, він одразу пригадував, як його схопили були залізні щелепи.

XIII. Будяковий мед

Лисиці й далі вчашали до Бентонового, курника. А що хлопці нічого не могли з ними вдіяти, то батько їхній зовсім розсердився. Спочатку він тільки доймав їх своїм кпинами, щоразу їм нагадуючи: "От коли я був хлопцем, то...", а потім вирішив справді згадати молоді літа й сам поклав узятися за лови. Пасток не можна ставити близько від ферми, бо вони тільки ловитимуть курей, калічитимуть собак, котів та свиней. Хлопцям треба було ставити свої пастки де-небудь у лісі, якомога далі від ферми. Батько вирішив піти подивитися в чому там заковика. Він відразу ж вніс кілька істотних змін у ловитву: по-перше, обкурих кожну пастку кедровим димом, щоб не чути було запаху заліза. Потім він вилучив з ужитку пахучі речовини. "Деколи,— казав він,— ці запахи добре діють, але, як правило, вони принаджують одних дурнів, а розумні звірі здогадуються, в чому тут річ і уникають їх. Для всіх лисиць був і є тільки один чарівний запах — запах свіжої курячої крові". Він поприймав пастки із забруднених добре відомих місць і зарив їх у пилюці. За п'ять кроків від кожної пастки він розкидав курячі ніжки й голівки, замів сліди кедровою гілкою — і пастка була готова.

Минуло кілька ночей. Доміно пробігав мимо. Ще ярдів за двісті він почув запах курятини, але що ближче підходив, то ставав усе обережніший. Роздувши ніздрі, нашорошившись, підходив він навпроти вітру. Не чути було запаху ані заліза, ані людських слідів. Щоправда, пахло димом, а дим видобуває тільки людина. Може, ці смачні шматки курятини просто згубила інша лисиця. Доміно помітив, що коли підійти збоку, то чути не дим, а тільки курятину. Але він і досі вагався — іти чи ні. Аж ось змінився вітер, диму як не було, зате чистий спокусливий запах курятини став ще сильніший. Доміно наблизився ще на три кроки, зупинився. Повів носом у всі боки, приношуючись. Запаху людських слідів ніде не чути, перед ним була тільки його улюблена їжа — скільки разів він їв її раніше, скільки разів носив її до своєї нори! Все ж коли-не-коли до нього долинав ледь чутний запах диму. Доміно вирішив остерегтися й почав задкувати, обережно переступаючи своїми стрункими лапами й намагаючись ставити їх тільки на рівний, твердий ґрунт, як раптом — клац! — і його спіймала пастка, та ще й на цей раз спіймала не за широку спину, а за ногу. Так, тепер він справді спіймався!

Даремно він стрибав і натужувався, даремно гриз зубами ненависну пастку. Сталеві щелепи не випускали лапи, і всі його зусилля тільки втомлювали його. Минула година, друга, а з його пручання так-таки нічого й не вийшло. Цілий день Доміно то лежав знесилений, випроставшись на землі, то в безсилій люті кусав холодне залізо, викидав зубами молоді деревця навколо себе. Скільки разів він схоплювався й силкувався, скільки разів страчав будь-яку надію звільнитися і лягав на землю! Він дуже мучився, долаючи страх і біль. Отак, чекаючи й боячись смерті, пережив він довгу, безкінечно довгу ніч.

Рано-вранці Доміно почув, що хтось іде. Ворог чи друг, людина чи, може, Білянка? Хоча б вона — як не порятує, то хоч побуде з ним, і то йому буде легше. Змучений, нещасний лис підвів свою ще недавно таку гарненьку мордочку і з жахом побачив свого запеклого ворога — лань з плямистим ланенням! Доміно лежав, наче мертвий, сподіваючись, що ворог його не помітить. Де там! І зір, і нюх у лані були чудові, вона наїжачилася, форкнула, стала дибки і з зеленими від люті очима кинулася на спійманого звіра. Він відскочив на всю довжину ланцюга, але далі бігти не міг. Вона немов розуміла, що тепер уже ворог від неї не втече. Радіючи з легкої перемоги, лань підскочила так, як підскакують лані, прагнучи роздушити отруйну змію, і з висоти спрямувала всю свою вагу на ненависного ворога. Він кинувся вбік, і ратиця влучила не в нього, а — яке щастя! — в пружину страшної пастки. Залізні щелепи розкрилися, і Доміно був вільний. Щосили шмигнув він крізь ближню огорожу. Поки лань оббігла її, він уже був на тому боці. Хоч який лис був знесилений, але завдяки огорожі врятувався від лані — ланення пронизливо закричало, гукаючи матір, і вона побігла до нього, а Доміно, шкутильгаючи, ледь потягся додому.

Дурного біда навчить тільки тоді, коли йому доведеться вскочити в неї кілька разів, а розумному досить і одного-єдиного разу, щоб стати ще розумнішим. Цих двох дошкульних уроків було для Доміно цілком досить. Він на все життя запам'ятав, що

треба берегтися не тільки запаху заліза й людини, а взагалі всіх незвичайних запахів — вони ховають у собі смерть.

XIV. Літо і дівчинка

Якось на початку літа Доміно блукав, кульгаючи, на трьох лапах біля ферми, що стояла на високому пагорбі. Це був старий будинок з просторим садком та городом, що тяглися майже до лісу. Тут можна було непомітно підійти аж до житла, і Доміно никав повсюди, принюючись до всього, що тільки бачив цікавого. Знайшовши курячу лазівку в огорожі, він проліз у город. Там він довго шастав, крадучись поміж картоплинням, а потім поміж густих кущів смородини. Аж раптом він помітив у гущавині щось мале, чорне й блискуче. Він став наче вкопаний і незабаром догадався — та це ж око індички, яка сидить на покладі!

В кожній лисиці в кінці спини, біля самісінького хвоста є невеликий пучок волосся, який при збудженні наїжачується. Звичайно він має якийсь особливий колір, але в сріблястої лисиці — завжди чорний. Тільки з цього наїжаченого пучка можна було здогадатися, як хвилюється Доміно, побачивши таку надзвичайну здобич. Але поки він нерішуче вичікував, як її схопити, ззаду почувся якийсь звук і, повернувши голову, Доміно побачив дівчинку з корзинкою.

— Та ти, лисичко, мабуть, хочеш шкоду зробити? — з докором сказала вона.

Доміно нічого, звичайно, не зрозумів, але й не злякався. Він повернувся до дівчинки, схиливши вбік голову. Вона спокійно підходила до нього, стиха говорячи ласкаві слова. Лис трохи відступився назад і вбік. Дівчинці заманулося його погладити, але тут, біля дому, він її побоювався. Тоді вона витягла з корзинки якусь крихту й кинула лисові. Він понюхав, переконався, що воно їстівне, взяв його в зуби і безшумно побіг у кущі.

Того ж вечора дівчинка спитала батька:

— Тату, якби в тебе індичка сиділа на покладі в лісі, то як би ти її захистив від лисиць, не роблячи їм шкоди?

— Я б поклав навколо індички кілька заліз'як, і ні одна лисиця не підійшла б тоді до неї,— відповів батько.

Після цього дівчинка взяла в садку ланцюг, зламаний леміш та підкову і розклала ці символи дружби, праці й щастя навколо гнізда індички. А через кілька днів Доміно знову прийшов по індичку. Він і в гадці собі не клав, що цим міг зробити неприємність дівчинці: їсти живність — це ж така світова річ. Одначе, раніше ніж індичка встигла підняти тривогу, його нюх і зір попередили його про присутність небезпечних речей, які пахнули залізом. Він відступив і спробував підійти з іншого боку, але й там знайшов один із цих зловісних предметів. Голос розсудливості шепотів: "Назад!" — і Доміно пішов собі геть.

Дівчинка так і не знала б про це ніколи, але наступного дня батько їй сказав:

— А знаєш, доню, сьогодні вранці я бачив у картоплинні свіжі лисячі сліди...

Таким чином дівчинці вдалося обдурити Доміно, і він не чіпав індички, але зате знайшов іншу здобич — курку на гнізді, якій відразу ж перегриз горло і поніс додому.

По дорозі він пригадав, що треба ж було забрати й яйця. Він швидко загорнув курку в листя й побіг назад. Сховавши яйця в іншому місці, він позначив їх виділенням із своєї мускусної залози, щоб знайти їх самому й попередити інших лисів, що то його власність. Потім викинув курку й побіг з нею додому.

Ці яйця могли пролежати в схованці скільки завгодно. Але на випадок потреби Доміно міг завжди їх знайти і з'їсти навіть тухлими.

Доміно робив запас не вперше. Деякі лиси не ховають їжі, мабуть, тому, що вони погані мисливці і в них немає чого ховати. Ті ж, яким везе на полюванні, обов'язково це роблять. Через місяць Доміно наткнувся на кущ шипшини, який був наче обсипаний червоними ягодами. Він пожував і ковтнув одну-дві. Але зараз він не був голодний, і вони йому не сподобалися. Все ж він, підстрибуючи й далі, зривав червоні грона. Спочатку він просто розкидав їх, а потім наскладав цілу купу. Нарешті, інстинкт запасання переміг: він зарив цю купу в листя і залишив мускусну помітку на сусідньому пенькові. Коли виникне потреба, він знайде цю шипшину навіть під снігом.

XV. Нащадок Доміно

Усе літо Доміно був кривий і не міг швидко бігати, але, на щастя, і прудконога Гекла тепер була каліка. Доміно доводилося діставати їжу для своїх дітей, а природа-мати цього року була дуже щедра, і щодня він приносив додому якусь живність: то жабу, за якою лисенятам треба було попобігати, поки вони її зловлять, то гладку полівку, яка ховалася під листя, і лисенята набирали повні роти трави та піску, аж поки якомусь щасливцю вдавалося її спіймати. А одного разу він приніс дітям для науки особливу здобич.

Никаючи в тумані біля річки, Доміно помітив звірка, що бігав по мілководдю, а потім видрався на колоду й почав вправно відкривати і їсти черепашки. Це була величезна хохуля. Своїми міцними жовтими зубами вона з тріском розгризала стулки черепашок і через це не чула, як підкрався до неї наш мисливець. Мигнуло чорне хутро, і Доміно вже тримав її за шию. Даремно вона звивалася, вишала, скреготіла гострими, наче долото, зубами: він мчав щодуху і через двадцять хвилин був удома.

Почувши батькове добре знайоме пирхання, лисенята прожогом вискочили з нори, і Доміно випустив жертву. Лисенята відразу ж кинулися на неї, але хохуля була жива і почала одчайдушно кусатися. Вона кидалася на всі боки, ранила лисенят, які стрибали біля неї, наче собаки біля ведмеда, і скуштувавши її гострих зубів, верещали й відбігали геть. Тільки один, хоч його вже тричі вкусила хохуля, не залишив її.

Він був не більший за неї, не більший і за інших лисенят, але вродився відважний. І поки інші стояли навколо, він бився й далі. Це був поєдинок не на життя, а на смерть. Лисеня інстинктивно добиралося до голови хохулі і нарешті вчепилося ворогові в горло. Воно тримало хохулю за горло, аж поки вона перестала тріпатися, а тоді вся сім'я почала бенкетувати.

Батько й мати спокійно дивилися на цю боротьбу. Чому ж вони не втручалися і не вбили хохулі самі? Може, нам стане це зрозуміло, коли спитаємо себе: а чому батько дає синові вирішувати задачу, що легка для нього, але важка для хлопця?

Це лисеня не було найбільше з усіх, але на масть воно було одне з найтемніших. Пізніше цей лис став схожий на свого батька, і цікаві можуть прочитати його історію в літописах верхів'я Шобана.

"Місяць грому" повільно закінчувався, і лисенята вже помітно вирости. Деякі з них були не менші за матір, тому почався неминучий розпад родинних зв'язків. Спочатку найстарший з братів, а потім і сестри стали все частіше полювати самостійно і не приходили додому по декілька днів. Вони все більш і більш відвикали одне від одного, і нарешті наприкінці "Червоного місяця жнив" розійшлися назавжди. В норі залишилися тільки Доміно та Білянка. Вони жили то разом, то нарізно, але завжди були готові допомогти одне одному. Бо такий неписаний закон у лисиць: діти можуть, навіть повинні забути домівку, але батько й мати тримаються її аж до смерті.

На початку осені лапа Доміно загоїлась зовсім, і він знову став найпрудкішим лисом на Голдерських горбах. Як і раніше, він міг втекти від будь-якого собаки. Тепер він знову був у розквіті сил і виявляв найбільший свій хист — прудкість бігу. Не було жодної лисиці в околиці, щоб могла з ним у цьому позмагатися, не було жодного собаки, якого б він боявся. Легені його, здавалося, ніколи не втомлювалися, а ноги були такі ж міцні, як і легені. Він сам непомалу тішився своєю швидкістю.

Частина третя. Випробування і тріумф

XVI. Дикі гуси

Щороку навесні і восени на Голдерські горби прилітають невгамовні табуни довгошійх диких гусей. Хоч вони тут залишаються й ненадовго, але вслід за ними завжди з'являються мисливці. Доміно й раніш здогадувався, що гуси смачна здобич, але одного разу йому вдалося переконатися: він знайшов у болоті гусака, що його підстрелив мисливець, і вони вдвох з Білянкою всмак поласували.

Гуси паслися в полі й на болоті. Доміно не один раз намагався підкрастися до них, але вони такі надзвичайно обережні та швидкі, що з таким самісіньким успіхом він міг ловити їх на озері. Але все ж існує спосіб, завдяки якому мисливець може близько підійти до птаха, чи до звіра. Саме цей спосіб і застосував Доміно, полюючи на гусей.

Невеликий табун гусей пасся на голій стерні біля Шобана. Доміно й Білянка полювали разом. Вони підкрадалися до гусей і від річки, і від кущів, і від поля, але звідусюди гусей оберігав відкритий простір, і увесь час, охороняючи табун, хоч одна довгошия голова стирчала вгору, неначе сторожова вежа.

Тоді ці лисиці розпочали гру, яку з давніх-давен застосовують чимало звірів, хоч і не знати, хто її видумав.

Доміно сховався в кущах з одного кінця поля, а Білянка на другому кінці почала виробляти перед гусьми різні дива: то качалася по землі, то перекидалася в повітрі, то лягала животом на землю і крутила хвостом. Всі гуси повернули голови до неї, дивуючись, що могла б значити ця дивна вистава...

А лисиця продовжувала й далі свої фокуси. Гуси не вбачали в цьому ніякої собі загрози — вона ж була так далеко від них. Вони тільки зачудовано дивилися на неї, а вона з кожним підстрибом все більше і більше наближалася до них. Завжди

підозріливий старий гусак помітив це і потихеньку, без тривоги відійшов трохи назад, а з ним і весь табун. А дурна лисиця й далі качалася по землі, неначе віхоть сіна або перекотиполе. Це справді було дуже кумедно, але старий гусак не піддавався на її хитрощі і з кожним підступним кроком лисиці відступав усе далі. Ця гра продовжувалася вже кілька хвилин, і гуси нарешті відійшли майже на самісінький край поля. Вони хотіли вже злетіти, але ступили ще кілька разів до кущів. Тут Доміно, як яструб, кинувся на них, і, перше ніж гусак устиг злетіти, схопив його за горлянку.

Це було найвдаліше спільне полювання Доміно й Білянки. Воно ще більше їх здружило, і вони все частіше стали разом вести боротьбу за життя. Лисячі подружжя, як правило, усі міцні, довговічні, але це було напрочуд міцне.

XVII. Одвічний обряд

"Божевільний місяць" настає для лісових мешканців після місяця листопаду. Отоді починаються серед них дивні блукання. Їх обсідає туга за чимсь дуже бажаним, хоч і незбагненим. Ніхто з них не залишається спокійним. Що далі повнішав місяць у небі, то дужче непокоївся Доміно. Вій виходив на вершину якогось горба, піднімав писк догори і заводив: "Яп-яп-яп-юррюрр!" З Білянкою творилося те ж саме, але вони уникали одне одного. Якось уночі, коли сповнилася перша чверть місяця, Доміно завив, як ніколи до того, і відразу ж почув виття інших лисиць. Він щодуху кинувся туди, на найвищий пагорб Голдерського кряжа. Там уже було кілька тіней, згодом тихенько надійшли й інші, серед них і Білянка. Вони сіли в кружок, посиділи трохи мовчки, а потім Доміно перший підняв хвоста й завив, кружляючи по колу. Інші робили те, що й він, полегшуючи собі душу. Так вони кружляли по багато разів, аж поки зайшов місяць. Тоді всі розбіглися, кожен подався своєю дорогою. Здавалося, у них не було ніякої причини збиратися до купи; їх не спонукав ані голод, ані кохання — просто вони відчували потребу побути разом. Подеколи така ж загадкова туга опановує не тільки тварин, а навіть і людей.

XVIII. Хто ж душив овець?

Зиму наші лиси пережили щасливіше за інших, бо Доміно приберіг чимало запасів, які врятували їх від голоду, хоч залежані плоди й риба не дуже ласа штука. Час любощів минув, надходила вже весна. І ось якось Доміно, біжачи через горби, став свідком огидного злочину. Тепер він був уже розумним лисом, а розумний лис ніколи не перейде через горба, не подивившись спершу у долину. І ось, піднявши потихеньку голову над однією з вершин, Доміно побачив унизу, в загороді, табун овець, які кидалися на всі боки, наче божевільні. За вівцями ганявся величезний чорний собака, давнішній ворог Доміно — Гекла. Дві чи три вівці валялися задушені і Доміно бачив, як негідник звалив ще одну. Собака хапав вівцю за горло, кидав на землю й гриз, аж поки та переставала тріпатись. Потім заходжувався коло іншої. Не з жаху, а з цікавості та здивування Доміно не міг відірвати очей від цієї сцени. Гекла уже ганялася за новою вівцею, як пролунав постріл, і куля вдарилася об скелю над головою вбивці. Закривавлена Гекла чудово зрозуміла, що їй може бути за такий злочин. Вона швиденько скакнула в яр і кинулася щодуху тікати. Її ніхто не бачив, а тому ніхто не міг

поскаржитися її господареві. Доміно теж побіг через поле, але його помітили. Прибіг вівчар і побачив кільканадцять неживих овець, але слідів собаки не було видно — їх затоптали вівці, що, нажахані, металися по загороді. Всі докази були проти Доміно. А що вівці гинули в подібний спосіб і раніше, то пастух, закрившись жорстоко помститися, задумав проти лисиць страхітливе діло.

Спочатку мало хто підтримував його план, але ось у березні загинуло ще кілька овець і ягнят. Дехто з людей твердив, що на місці злочину були собачі сліди, але більшість повірили, що це зробив лис, а тому з радістю погодилися брати участь в облаві на чорно-бурого злочинця.

XIX. Доміно рятує Білянку

Весь люд, що мешкав на верхів'ї Шобана, заворушився. Організовувалась величезна облава на лисиць. У кого пропадали вівці, ті хотіли помститися лису-лиходію. Молодь цікавилася облавою як своєрідним спортом. Всіх принаджувало ще й дороге хутро чорно-бурого лиса.

— Я знаю, куди подіти гроші, аби вони мені дісталися,— казав один.

— Ото добре було б за один день та заробити грошей на викуп нашої ферми,— докидав другий.

— А я за те хутро хотів би купити пару баских коней,— мріяв третій.

Джюкси не брали участі в цій облаві. По-перше, їхні вівці не пропадали, а крім того вони ще й сварилися з Бентонами. Крім того Абнер Джюкс саме полював на той час у іншому місці, і його Гекла теж була з ним.

Американські фермери полюють на лисиць не полюдськи. У кожного в руках рушниця і кожний намагається застрелити лисицю так, щоб не дуже зіпсувати хутро. Тому чоловік з двадцять мисливців беруть тільки трое-четверо собак. Такий був і цей гурт, що вийшов на полювання одного березневого ранку.

Звичайно лисиці щороку риють собі нову нору, але іноді не гребують і торішньою, якщо їм там було добре і в них про неї приємні спогади. Доміно і Білянка були дуже обережні, тож ніхто й не знав про їхню нору в осиковій улоговині. В березні вони знову почали готувати її для лисенят, що мали незабаром народитися.

Вирішивши тут знову поселитися, вони робили все, щоб їхнього помешкання не помітили вороги: дуже обережно пробиралися з нори і в нору, полювали якомога далі від домівки. Коли почалася облава, Білянка блукала по долині верхів'я Шобана. Собаки відразу напали на її слід, загавкали і погналися за нею. Звичайно фермери не поспішають за собаками. Вони займають на початку полювання всі високості, звідки їм усе видно, а з гавкання собак визначають, куди може бігти лисиця і тримають під обстрілом всі видолінки, по яких вона напевно тікатиме.

Почувши шалену гавкотню собак, Білянка відразу зрозуміла, до чого йдеться, і кинулася вниз по долині Бентонського струмка. Кілька разів вона перебігала по колодах через струмок то на той, то на цей бік, аби затримати собак, а потім помчала щодуху, щоб якомога далі втекти від ворогів і щоб охолонув її слід. Якби було сухо, то собаки б не знайшли її сліду, але, на нещастя, саме подував теплий вітер, лежав

глибокий сніг і почалася відлига. Струмок перетворився на ревучий потік, сніг став розсипчастий і лисиця раз у раз провалювалася. Собаки бігли по свіжому сліду і завдяки своїм довгим лапам почали її наздоганяти.

Білянка бігла все повільніше, і віддаль між нею та собаками все зменшувалась. Поки що у неї ще не стріляли, але було очевидно, що довго вона не витримає. Сонце все припікало, сніг танув і хвіст її помалу став опускатися. А хвіст лисиці може стати дуже небезпечним супутником, і те, як вона його тримає, свідчить про її силу. Сильна, відважна лисиця, тікаючи, піднімає хвоста високо вгору. Коли ж вона занепадає духом, хвіст падає, а під відлигу намокає, тягнеться по землі, і лисиці незабаром настає кінець. Тому хоробрі виживають довше, а слабкодухі гинуть. Білянка завжди відзначалася хоробрістю, але зараз сніг був мокрий і глибокий, а крім того через кілька днів у неї мали народитися лисенята. Не дивно, що вона нарешті знесилилась і впала у відчай. А до того ж, перебираючись по колоді через струмок, вона послизнулась і впала у воду. Хоч вона й вискочила відразу ж на берег, але хутро її намокло і їй стало зовсім-таки скрутно. Здавалося, вже нічим не зарадиш, і вона, добігши до найближчого горба, щосили загавкала. На відповідь почувся впевнений короткий звук, і Доміно, сильний та відважний, вилетів, наче чорний яструб, їй назустріч. Білянка не могла розказати про своє скрутне становище, та в цьому не було й потреби. Він відразу все зрозумів і зробив так, як може зробити найкращий, найвірніший друг — узяв на себе всю небезпеку і по її слідах побіг назустріч собакам. Це не означає, що він вирішив пожертвувати собою,— зовсім ні, він просто відчував у собі досить сил, щоб перехопити зграю і повести її вбік, а Білянка тим часом втече у нору.

XX. Випробування мужності

Доміно пробіг назустріч зграї з півмилі і зупинився. Ось уже між ними триста, уже двісті ярдів — собаки все ближче й ближче, а він все стоїть. Нарешті повернувся й побіг по слідах Білянки, все ще не поспішаючи. Задля чого? Може, щоб пересвідчитися, чи вони женуться за ним, а може, щоб собаки його побачили. І ось за півтора-ста ярдів вони вгледіли його, побачили, загвалтували, облишили попередній слід і погналися за лисом, який відразу ж зник. На тому місці, де він стояв, вони вчули його запах і відразу ж зрозуміли, що залишають слід самки, а женуться за сильним самцем. Але їхній інстинкт підказав їм, що саме так і треба робити.

Спочатку Доміно тікав нешвидко, щоб переконатися, що собаки біжать по його сліду. Він навіть ще раз показався їм і пересвідчився, що зграя мчить за ним. Тоді він круто звернув убік від тієї дороги, по якій побігла Білянка. Коли Доміно перебігав чисте поле, його побачили в бінокль мисливці, і їхній радості не було меж: аякже, собаки напали на слід чорно-бурого лиса! Мисливці добре знали місцевість, їм були відомі всі стежки й видолінки. Але лиса немов охороняла якась надприродна сила, і він тільки раз зіткнувся з небезпекою— слідкуючи за собаками, він забув про запахи, що їх доносив вітер, раптом бухнув гучний постріл, і одна шротина вдарила його в бік, зробивши неглибоку, але болючу рану. Чорний лис не бачив мисливців, але тепер уже знав, що вони на нього чигають.

Можна було гадати, що Доміно обов'язково перебіжить якийсь видолинок, але він розумів, що цього разу треба будь-що триматися верховин. Промчавши три милі, він круто звернув через поле і миль шість біг по залізниці. Потім з миллю пробіг за стрілку, і, залишивши собак далеко за собою, повернувся назад до стрілки і звідти побіг іншою колією вбік. Заплутавши так сліди, він спокійно завернув додому, втомлений, з болючою раною, але з високо піднятим хвостом, як і личить переможцеві.

Він перетнув усю місцевість у верхів'ї Шобана і, зголоднілий, завернув до лісу, щоб знайти схований там запас їжі, як раптом почув звуки, від яких йому стиснулося серце. Оббігши пагорб, він побачив зграю собак, іншу, свіжу зграю собак принаймні з тридцятіро і кільканадцять вершників-мисливців. Голосне гавкання свідчило, що собаки натрапили на його слід і біжать уже за ним. Іншого разу він, звичайно, втік би й від них, але тепер сили були дуже нерівні.

Він був стомлений і голодний, ноги були натруджені довгою біганиною, рана страшно боліла — йому так треба було б відпочити! Добре ще, хоч ці мисливці були без рушниць: це було полювання заради спорту, а не заради хутра. І хто б закинув чорно-бурому лисові, що він хоч і швидко кинувся бігти від переслідувачів, але без того захоплення, з яким біжить той, хто впевнений у перемозі?

Доміно не знав добре цих горбів — вони були далеко від його домівки, і він ніколи сюди не забігав. Добре йому відомі горби залишились за кілька миль звідси, і там сиділи з рушницями мисливці, дуже раді скористатися допомогою свіжої зграї собак. Ніколи ще, тікаючи від ворога, Доміно не виявляв так мало хитрощів, але й ніколи раніше не натужувався бігти так швидко, як тепер. Минали години, а він все скакав і скакав з одного горба на інший. А сонце все припікало, і сніг у лісі перетворився на мокре місиво. Всі канави заповнилися холодною, як лід, водою. Всі струмки розлилися. Навіть на кризі утворилися калюжі, і пишний хвіст лиса — ознака його мужності — був тепер забризканий водою та брудом і став опускатися від власної ваги. Доміно знав, що й тепер він може позмагатися з собаками, як і раніше, але в душі бажав, щоб настала вже ніч. Може, він і не усвідомлював, що якби настала ніч, то від морозу сніг би зашерхнув, і він міг би легко втекти, але був певний, що ніч принесе йому рятунок.

А поки що він пірнав поміж горбами. Він біг тепер вдвічі повільніше, ніж спочатку, але й собаки потомилися. Сніг і струмки набридли й мисливцям. Тільки двоє з них гналися тепер за лисом — господар собак і високий юнак Абнер Джюкс, — бо тільки він один і знав, що вони переслідують не кого-небудь, а самого голдерського чорно-бурого лиса.

Все ж перевага була на боці собак, які щохвилини наближались. Доміно не міг уже заплутати сліди, він біг і біг тільки вперед. Але біг помаліш і помаліш, дедалі коротшими стрибками — він починав задихатися. Ось він минув одну ферму, другу і раптом біля воріт третьої побачив дівчинку з корзинкою.

Невідомо, що змушує інколи доведену до розпачу дику тварину шукати захисту в людини. Але голдерський лис, знесилений, кинувся до ніг дівчинки й притулився до неї. Вона схопила його на руки, втягла до хати і грюкнула дверима перед самим носом

розлючених переслідувачів. Собаки стрибали й гавкали під дверима. Приїхали мисливці, прийшов і господар ферми.

— Лис наш, він належить нашим собакам, вони загнали його сюди,— сказав головний мисливець.

— Він у моїй хаті, отже, він мій,— заперечив фермер, нітрохи не здогадуючись, що цей брудний, забризканий червоною глиною втікач — чорно-бурий лис.

У фермера теж частенько зникали кури, до того ж лис йому був ні до чого, бо хутро, здавалося, зовсім зіпсоване і втратило будь-яку вартість. Тож він зрештою мовив мисливцям:

— Ідіть, забирайте свого лиса.

— Не віддавай його, не віддавай, він мій! — заплакала дівчинка.— Це мій друг, я його раніше знала. А вони його вб'ють!

Фермер завагався.

— Ми зробимо по-чесному,— сказав мисливець.— Ми дамо йому втекти далі, ніж він був від нас, коли забіг сюди.

Фермер заспішив піти геть, щоб нічого більше не бачити. Він міг би й забути бідного, знесиленого звірка, що шукав у його хаті притулку, але не міг забути дитячих криків, що так і різали йому вуха:

— Не беріть! Не беріть! Він мій! Тату, вони його вб'ють! Тату, таточку!

І це дитяче голосіння залишило глибокий слід в серці не тільки одного батька.

XXI. Річка і ніч

Але мисливці все ж забрали лиса, випустили і дозволили відбігти на "законну" чверть милі. Це по-їхньому називалося "зробити по-чесному" — випустити тридцятьох сильних собак на одного знесиленого лиса! Знову по всій долині залунало собаче гавкання. Знову Доміно побіг по глибокому мокрому снігові і спочатку йому пощастило відбігти далеко вперед. Він минув довгу долину Бентонського струмка, оббіг горби, перебрався через їхні верхівки і вже летів назад, як раптом з двору однієї ферми вискочила Гекла і приєдналася до собачої зграї. Високий мисливець закричав з радості. Як тепер врятуватися Доміно, коли його вороги дістали третє свіже підкріплення? Залишалася єдина надія на ніч, якщо тільки вона буде з морозом.

Але ввечері вітер ще потеплішав. Шобан, над яким увесь день дув теплий вітер, перетворився в могутню річку, що мчала на захід і з гуркотом несла крижані брили.

Сонце заходило над самою водою, і цей захід був такий прекрасний, немов чудовий кінець шляхетного життя. Але ні собаки, ні мисливці не зупинилися помилуватися ним: вони поспішали все вперед і вперед.

Собаки важко дихали, язики їхні звисали до землі, очі розчервонілися. Далеко спереду всіх мчала Гекла, ненависне чудовисько, а перед нею — чорно-бурий лис. Але тепер розкішне його хутро було забруднене, пишний хвіст намок і волівся по землі, а геть позбивані лапи лишали криваві сліди. Ніколи раніше він так не втомлювався. Йому можна було б зараз втекти на стежку, що вела на скелястий карниз, але стежка йшла повз його нору, а інстинкт завжди підказував йому: "Туди не можна". Нарешті у відчаї

він повернув до скелі, бо це був єдиний вихід. Щодуху помчав він уздовж ревучого тепер Шобана. Якийсь час йому вдалося бігти так же швидко, як і раніше, і він врятувався б, якби не отой проклятий величезний собака, що перегнав геть усіх. Коли Доміно вже ось-ось мав добігти до скелі, він почув попереду страшне, металеве гавкання Текли, і важко сказати, скільки сили й енергії відібрав у нього цей звук. Тепер йому була відрізана дорога до скелі, і він побіг назад берегом бурхливої річки, яку освітлювало призахідне сонце. Зникла остання надія на порятунок, але Доміно біг і далі, його темна фігурка похитувалася з боку на бік. Хоч ледве живий від втоми, він усе ще боровся за життя.

Високий мисливець, єдиний, що залишився з усіх переслідувачів, під'їхав ближче. Знаючи, що лису вже кінець, він не міг відвести очей від двох темних плям, що рухалися по осяяному сонцем снігові.

О річко, що відбиваєш у собі і червоне, і позолочене небо, що по тобі плине стільки крижин! О річко, що десятки разів рятувала його раніше від неминучої смерті! Порятуй його і на цей раз! За ним женеться тридцять смертей! О річко осикової долини, покарай злочинця, забери його з цього світу!

Але могутня річка безмовно несла далі свої води. Ой, яка вона жорстока! І ніч хтозна-де забарилася! Радісний гавкіт собачої зграї лунав у вухах нещасної жертви. Доміно знесилювався. Розкішний хвіст, його краса і гордість, не маяв уже в повітрі, а волікся по землі, мокрий і важкий, заважаючи йому бігти. Собаки, бачачи близьку перемогу, летіли вперед, як скажені. Змучена істота попереду здавалася їм винагородою за важку гонитву.

Доміно біг тепер по косі, яка півостровом заходила в річку, а отже була для нього пасткою. Рідна річка обдурила його. Собача зграя насідала йому на п'яти. Спереду всіх, глухо, злісно гавкаючи, летіла Гекла, яка перша відрізала йому відступ. Все було видно як на долоні: по прибережній обмілині несуться злючі собаки, по річці пливуть крижини. І ззаду й спереду — певна смерть. Слабкодухий тут відразу б загинув, але сильний духом і далі боровся за життя.

Зграя собак, гавкаючи, добігла вже до коси і мчала по ній. Ревучи, несла бурхливі води річка мимо зарослого осиками берега. Собаки всіяли берег, як крижини річку. Все тісніше громадились крижини і нарешті, збившись в одну суцільну масу, торкнулися берега. Доміно оглянувся на собак і вмить вирішив: краще загинути в річці, яка не раз була йому другом, рятувала з біди. І — скакнув. Опинившись на льоду, він і далі перескакував з крижини на крижину. Але ось затори криги зруйнувалися, і вона, відірвавшись, попливла далі. Між кригою й берегом утворилася смуга чорної води, що все ширшала. На найдальшій крижині, наче на білому сидлі, що вкривало темну спину річки, стояв, зігнувшись, чорний лис. Зграя у безсилій люті зупинилася на березі, але Гекла ринулася на прибережну кригу саме тоді, коли течія відносила її жертву. Невблаганна, грізна річка відірвала від берега і ту крижину, на якій стояв собака. Отак обоє — і переслідуваний лис і собака-переслідувач — понеслися назустріч своїй загибелі. Вони плвли осяяні пурпуровим призахідним сонцем, а берегом вслід за ними

бігли собаки і верхом їхав юнак-мисливець.

Якийсь фермер із іншого мисливського гурту, що саме над'їхав, націлився був у лиса, але юнак вибив з його рук рушницю, ще й вилаяв.

Там, де річка повертала, крижини досягли бистрині — довгої, рівної гладіні води перед тим місцем, де річка спадає униз, утворюючи Гарнейський водоспад. Юнак і собаки зупинилися, дивлячись на захід, що палахкотів червоним кольором, на червону річку, що була вкрита крижинами і несла в ту багрянну пожежу дві живі істоти. Туман над ревучою річкою став густіший і останні сонячні промені, що прорвалися крізь нього, позолотили і річку, і кригу, і чорно-бурого лиса, а потім вогняна заграва сонця покрила все. Безстрашний лис на далекій крижині не подав жодного звуку, але вітер доніс жалісне виття собаки, в якому чулися нотки смертельного жаху.

— Прощай, друже! — сказав мисливець. — Прощай, мій вірний собако! — І голос його затремтів. — Прощай, чорно-бурий лисе! Ти жив переможцем, і ти вмираєш переможцем. Хотів би я врятувати вас обох, але ви загинете славною смертю. Прощайте!

Абнер нічого вже не бачив, а собаки стояли на березі, тремтіли й вили.

Біля протилежного берега утворився широкий вир. У ньому закрутилися крижини — ті, що були біля берега, виносило на середину, а з середини річки прибивало до берега. Скориставшись цим, Доміно зібрав усі свої сили й стрибнув. Він щасливо перескочив через чорний потік і опинився знову на твердій землі. Річка, яка рятувала лиса з біди в юності, врятувала його й тепер.

А там далеко, посеред річки, пролунало протяжливе сумне виття собаки, що бачить свою смерть. Та його виття незабаром заглушив рев водоспаду.

XXII. Місяць троянд

Минуло три роки на Шобані. Наступив чудовий місяць червень, "Місяць троянд". Нідє не знайти кращої долини, ніж долина над цією річкою. Дорога по ній чудова у всі пори року, а цього прекрасного місяця вона здається дорогою до раю.

Двоє закоханих ішли мовчки цією дорогою — високий, з вольовим підборіддям юнак і блакитноока юнка. То були господар Текли і колишня дівчина з корзинкою. Вони довго милувалися заходом сонця, і їхню душу огортав вечірній спокій.

Аж раптом на квітчастому березі з'явилася лисиця з своїми лисенятами. Розпустивши свою білу манишку, вона гордо дивиться на своїх малят. А в цей час з кущів вийшов лис. Він кинув на траву свою здобич і випростався, цей чудовий чорно-бурий лис.

Юнак пильно придивився, стиснув міцніше руку дівчини, багатозначно глянув на неї і прошепотів: "Це ж він! Живий, живий, а я нічого й не знав про це!"

Мигнув несподівано сонячний промінь, він спалахнув і зник, але зразу звеселив долину, і Шобан заспівав серед осик давню, всім любу пісню миру.

КІНЕЦЬ